

Käsitteet liikkeessä; Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toimittaneet Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius, Vastapaino Tampere 2003

Kyseinen teos koostuu artikkeleista, joissa tarkastellaan keskeisiä poliittisen elämän käsitteiden kehitystä. Johdannon jälkeen seuraa tarkastelun taustaksi prof. Kari Saastamoisen artikkeli ”Johdatus poliittisiin käsitteisiin uuden ajan alun Ruotsissa”. Sen jälkeen esitellään seuraavat käsitteet: ”Valta” (YTT Matti Hyvärinen), ”Hallitseminen” (prof. Kyösti Pekonen), ”Yhteiskunta”, (Pauli Kettunen), ”Valtio” (prof. Tuija Pulkkinen), ”Kansa” (prof. Ilkka Liikanen), ”Kansalainen” (FT Henrik Stenius), ”Edustus” (VTM Ismo Pohjantammi), ”Puolue” (YTT Eeva Aarnio), ”Politiikka” (prof. Kari Palonen), ”Vallankumous” (prof. Risto Alapuro). Teos päättyy prof. Kari Palosen yhteenveotoon ”Eurooppalaiset poliittiset käsitteet suomalaisissa peilitiloissa”. Tekstisivuja on yhteensä 585. Lisäksi teoksessa on perusteelliset hakemistot Suomen sana- ja tietosanakirjoista 1800-luvun puolesta välistä tähän päivään.

Tekijät ovat pääasiassa valtio-opin edustajia. Teos liikkuu kuitenkin monellakin tapaa tieteiden välisellä kentällä, jossa mm. historialla, filologialla ja sosiaalitutkimuksella on merkittävä rooli. Tutkimuksen taustalla on ollut Suomen Akatemian hanke ”Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria” sekä Suomen Akatemian projekti ”Polity, Contingency and Conceptual Change”.

Kirjan lähtökohta: käsitehistoria

Teoksen johdanto-luvussa tekijät kuvaavat ensin itse käsitehistorian luonnetta, ja nimenomaan poliittisten käsitteiden historian merkitystä. He korostavat poliittisten käsitteiden alkuperän ja sen muuttuvien sisältöjen merkitystä. Kukin poliittinen käsite kuvastaa aina omaa aikaansa ja olosuhteita, jossa se on syntynyt. Ajan kuluessa nämä olosuhteet muuttuvat ja muuttavat käsitteiden merkityssisältöä. Lisäksi käsitteen muodostuksessa on aina mukana valintaa ja valinnoissa ilmenevät ne tavoitteet, joita käsitteen käyttäjät ovat pitäneet tärkeinä. Tässä mielessä poliittiset käsitteet ovat itse poliittisiä. Kun siis esimerkiksi suomen kieleen on muodostettu sanoja kuten valtio, yhteiskunta, kansa, vallankumous jne., on niiden avulla samalla haluttu hahmottaa suomalaista todellisuutta tietyllä (poliittisesti tarkoituksenmukaisella) tavalla.

Tekijät näyttävät haluavan tehdä myös selvän eron käsitehistorian ja aatehistorian välille. Tästä he toteavat (s. 11) seuraavaa:

”Yhteistä erilaisilta näyttävälle käsitehistoriallisille suuntauksille on kielen historiallisuuden ottaminen vakavasti. Tällainen tutkimusote purkaa myös historiatonta ajattelun historiaa, jossa kullekin ajankohdalle ja kanonisoidulle ajattelijalle on esitetty ”ikuiset kysymykset” ikään kuin samoina ja yhteisinä.

Perinteisestä aatehistoriasta käsitehistoria poikkeaa tutkimusasetelmansa suhteen. Siinä ei tyydytä etsimään käsitteen ”juuria” yhä kaukaisemmasta menneisyydestä, vaan korostetaan katkoksia. Käsitteen ”alkuperäisen merkityksen” kertominen ei siten ole käsitehistorian kannalta mikään tulos, vaan pikemminkin yksi tutkimuksen lähtöpisteistä. Näin voidaan saada esille se, että samaakin sanaa käytettäessä on hiljaisesti siirrytty käsitteestä toiseen”.

Tämä ei kuitenkaan mielestäni ole erottava tekijä käsitehistorian ja aatehistorian välillä, koska monet aatehistorioitsijat ajattelevat suunnilleen edellä esitetyin tavoin. Tekijät jatkavat:

”Käsitehistoriasta puuttuu tieteenhistoriaan niin usein sisältyvä ajatus vääjäämättömästä edistyksestä”.

Tieteenhistoriaan yleensä kuuluu todellakin tämä piirre. Yhteiskuntatieteiden historioitten osalta se ei ehkä ole niin tyypillistä sosiologialle tai valtio-opille, mutta sen sijaan kylläkin taloustieteille ja ehkä jossain määrin juridiikalle. Oleellisinta tässä suhteessa on kuitenkin se, että mainittujen tieteenalojen tarinat on yleensä eristetty kyseisestä tieteestä tänä päivänä ja niitä pidetään usein tarpeettomina tieteen kehityksen kannalta. Nimenomaan Suomen yhteiskuntatieteiden historialle on ollut tyypillistä melko jyrkkä katkos sotien jälkeen, jolloin yleisenä tendenssinä oli muutos saksalaisesta yhteiskunta-tieteellisestä ajattelusta amerikkalaiseen. Se tapahtui eri aloilla vähän eri aikaan, mutta tavallisimmin muutos ajoittuu 50- ja 60-luvuille. Toisen katkokseen toi Neuvostoliiton sortuminen 90-luvun alussa. jolloin ns. marxilainen traditio katosi melko täydellisesti. Esillä olevassa teoksessa eräs tärkeä ja lukemisen mielenkiintoa lisäävä tekijä onkin se, että tämä historia palautetaan lukijan mieleen.

Nyt käsiteltävänä olevassa teoksessa on mielestäni mielenkiintoista kolme seikkaa, joiden katsoisin luonnehtivan sitä käsitehistoriallista tutkimusta, jota teos edustaa. *Ensimmäisen* kun käsitteiden historiaa tarkastellaan noin 1800-luvun keskivaiheilta 1990-luvulle, esille tulee juuri hyvin paljon yhteiskuntateoriaa ja – ajattelua, joka kuten edellä on todettu, on kadonnut alan kurssikirjoista. Niiden palauttaminen mieliin on tämänkin päivän ongelmien kannalta erittäin hedelmällistä. *Toiseksi* teos osoittaa paikoin hyvinkin konkreettisesti, miten suomen kielen poliittiset käsitteet on luotu ja miten niitä on kehitetty. Uskoisin, että tämän tutkiminen on suomen kielen osalta poikkeuksellisen antoisaa, koska kieleemme on ensinnäkin kehitetty nykyaikaiseksi kirjakielenä poikkeuksellisen lyhyessä ajassa ja toiseksi, koska suomen kieli on filologisesti poikkeuksellisen erillinen muihin eurooppalaisiin kieliin nähden. Muutamilla kielellä sanoilla onkin hyvin omaperäinen alkuhistoria. Tällaisia ovat esim. sanat ”valtio”, ”kansaa”, ”kansalainen” ja

”vallankumous”. Ne pitävät sisällään merkityksiä, jotka ovat osittain erilaiset kuin ne sanat, joita sanakirjoissa mainitaan näiden käännoasanoiksi esim. ruotsin, saksan tai englannin kielissä. *Kolmanneksi* ne johtavat ajattelemaan sitäkin mahdollisuutta, että näiden sanojen kautta pyritään ilmaisemaan suomen kielessä jotakin, mitä ei muualla ole vastaavasti ajateltu. Kysymys kuuluu, voitaisiinko ajatella, että Suomen kaltaisen, syrjäisenä pidetyn maan käsitehistoriassa ja sitä kautta ajattelussa olisi jotain omintakeista niin, että suomalaisilla poliittisilla käsitteillä pyrittäisiin ilmaisemaan jotakin erilaista kuin muissa maissa. Tämä kysymys, ei vain Suomen, vaan monien muidenkin maiden osalta on tänään hyvin aktuelli ja poliittisesti latautunut. Nykyinen globalisaatiokehitys on johtamassa siihen, että käsitteistö ja ajattelu pyritään tekemään samanlaisiksi kaikissa maissa. Itse tutkin teoksen sisältöä tästä perspektiivistä.

Ennen kuin siirryn asiasisällön tarkasteluun, yksi rajoi tus on paikallaan: tämän esittelyn kirjoittaja on oikeustieteen professori, jonka tehtävänä oli aikaisemmin Turun oikeustieteellisessä tiedekunnassa opettaa yleistä oikeusteoriaa ja valtioteoriaa. Olen joutunut näin melko läheltä seuraamaan myös valtio-opin kehitystä. Poliittisten käsitteiden analyysi on kuitenkin minulle melko uutta ja luulisinpa, että monilla valtio-opin harrastajilla on sama tunne. Sen vuoksi tulkinnat kirjan artikkeleista varmasti vaihtelevat. Se mitä seuraavassa esitän, edustaa vain omaa näkökulmaani. Se poikkeaa melko varmasti kirjoittajien perspektiivistä sikäli, että luin kirjan hakeakseni sieltä vastausta Suomen poliittisen ajattelun mahdollisesta omaperäisyydestä. Näkökulma on perusteltu, jos haluaa vastustaa nykyisin vallalla olevaa pyrkimystä normalisoida Suomi ”länsimaaksi”.

Tämän esittelyn puitteissa ei ole mahdollista esitellä kaikkia yllä lueteltuja artikkeleita. Ne kaikki ovat mielestäni mielenkiintoisia, mutta kirjoittajien kysymyksenasettelut ja näkökulmat vaihtelevat niin paljon, että niitä ei voi tarkastella yhtenä kokonaisuutena. Sen vuoksi olen valinnut kaksi, oman näkökulmani kannalta keskeistä sanaa tarkastelun kohteiksi. Nämä sanat ovat ”politiikka” ja ”kansaa”.

Politiikan käsite

Tämä artikkeli on prof. Kari Palosen kirjoittama (s. 467–511). Artikkelin alku selventää politiikan ilmiöön liittyviä erilaisia ulottuvuuksia. Poliittikka voidaan ensinnäkin tarkastella tietynä areenana. Kun on kysymys poliittisen toiminnan kentästä, käytetään termiä ”polity”. Tällöin on kysymys siitä, millä aloilla politiikka vaikuttaa. Kun taas puhutaan poliittikasta eri aloja yhdistävänä päämäärähakuisena toimintana käytetään termiä ”policy”. Nämä kaksi käsitettä ovat tietyllä tavalla spatiaalisia. Edellistä voidaan hahmottaa alana, jälkimmäistä linjana. Toisaalta taas politiikka on ajassa tapahtuvaa toimintaa, johon liittyy vastaavasti kaksi käsitettä. Ensinnäkin asioita voidaan ”politisoida”. Tällä tarkoitetaan poliittisen areenan laajentamista. Kun sen sijaan tehdään jotain poliittikkaa, silloin ”politikoidaan”, ts. toteutetaan jotain ”policy”-asiaa. Palosen artikkelissa nämä neljä käsitettä ovat esitystä hahmottavana nelikenttänä.

Politiikka ”policy” merkityksessä oli Suomessa 1800-luvun jälkipuoliskolla kohtuullisen vähän käytetty käsite. Palonen viitaten Ilkka Liikasen kirjoitukseen katsoo, että politiikka-sanaa (termi oli siihen aikaan ”politiikki”) käytti ensi kertaa Yrjö Koskinen viitatessaan kysymykseen Normaalkoulun suomenkielisestä osaston perustamisesta 1860-luvulla. (Ohimennen todettuna ruotsinkieliset eivät halunneet sellaista perustaa lainkaan. Kompromissi oli, että se perustettiin 1870-luvulla Hämeenlinnaan ja toimii nykyään Hämeenlinnan lyseona. Tätä koulua allekirjoittaneekin on ollut kunnia käydä.) Suomenmielisten poliittikkana (Koskinen: meidän poliittikkamme) tähtäsi suomen kielen aseman parantamiseen Suurruhtinaskunnassa. Tässä yhteydessä Koskinen viittaa aikaisempaan ”ylimyskunnan” (tarkoittaa ruotsinkielistä virkamiesluokkaa) poliittikkaan vuodesta 1809, joka ymmärsi väistää ”korkeamman valtiollisuuden” tuulenpuuskia. Tästä poliittikasta Koskinen toteaa, että se oli silloisissa oloissa ”ainoa mahdollinen poliitiikki ja sen vuoksi ansiollinen (s. 477). Siteerattu kohta ilmaisee ajatusta, jonka mukaan 1860-luvulla tilanne oli muuttunut ja valtiollisia asioita (siis mm. suomenkielisen normaalkoulun perustaminen) voidaan julkisesti harrastaa, mutta tällä poliittikalla oli ei-poliittinen, objektiivinen tavoite: Suomen kansan sivistystason nostaminen tasolle, jolloin kansallisenhenki (Snellman: nationalandan) tulisi mahdolliseksi.

Toinen hyvä esimerkki suomalaisesta policy-ajattelusta on Palosen mukaan ulko-politiikka, jossa tavoite on maan ja valtion etu eikä politiikan suosio tai kannatus. Sekä Paasikivi että Kekkonen katsoivat maan edun olevan jotain objektiivista ja riippumatonta sen kannatuksesta suomalaisten keskuudessa. Yhteenvetona Palonen toteaa, että suomalaiselle poliittikalle yleensäkin on ollut ominaista pidättäytyminen tiettyihin tavoitteisiin, jotka on saatu politiikan ulkopuolelta. Tällaisia tavoitteita ovat esim. maan etu, olosuhteiden pakosta tulevat tavoitteet. Kääntäen siis poliittikasta Suomessa puuttuu paljolti keskustelevala tyyli ja erilaisten tavoitteiden punninta. Lisäisin tähän vielä itse, että poliittikka Suomessa on suurelta osin käsitetty Suomen kansan tai valtion toiminnaksi eikä niinkään jonkun ryhmän tai sosiaaliluokan etujen ajamiseksi. Tämä tulee esille selvästi Eeva Aarnion puoluetta koskevassa artikkelissa (s. 363) ja Tuija Pulkkinen artikkelissa ”Valtio”(s. 213). Suomalaisten poliittikka on enemmänkin valtiollista toimintaa.

Kun ajattelemme politiikan aluetta tai kenttää (polity) seuraa edellä esitetystä luonnollisesti se, että tämä alue on perinteisesti nähty hyvin suppeana aina 50-luvulle saakka. Monet nykyään poliittisina pidettävät toiminnot, kuten lainsäädäntö nähtiin valtiollisena tehtävänä. Poliittikan hyväksyminen luonnolliseksi osaksi yhteiskuntaelämää tapahtui vasta 50-luvulta lähtien. Hyvänä esimerkkinä tästä on Jaakko Nousiainen jo klassiseksi muodostunut oppikirja ”Suomen poliittinen järjestelmä”, jonka 1. painos on vuodelta 1959. Tässä kirjassa Palosen mukaan ”poliittinen” käsitteenä on normalisoitu välttämättömäksi osaksi järjestäytyntä yhteiskuntaa. Palonen ei ole tarkastellut artikkelissaan vuosituuhannen vaihteen tilannetta, mutta allekirjoittaneesta tuntuu siltä, että politiikan areena on taas supistumaan päin ja valtiollinen toiminta lisääntymässä. Otan vain konkreet-

tiseksi esimerkiksi sokerijuurikkaan viljelijöiden asian, joka on esillä EY:ssä yhteisen maatalouspolitiikan osana. Kansallisen maatalouspolitiikan aikana aina vuoteen 1995 tästä oli riitaa punamullan osapuolten, keskustan ja sosiaalidemokraattien välillä. Tänä päivänä kaikki ovat puolustamassa suomalaisia viljelijöitä. Kaupunkilaisväestö, entiset ns. tehdastyöläiset taas kamppailevat työpaikkojensa puolesta ja kaikki keskustalaiset ovat tässä asiassa yhtä mieltä. Molemmat puolustavat suomalaisten etuja.

Käytännöllisenä toimintana politiikan tekeminen on ”politiikointia” ja jos politiikan kenttää laajennetaan, termi on ”politisointi”. Palonen tarkastelee kumpaakin näistä omista kappaleissaan. Näissä kappaleissa on runsas aineisto siteerauksia, joita on mielenkiintoista lukea. Nimenomaan politisointia koskevassa jaksossa on 60- ja 70-lukujen keskustelu monipuolisesti esillä. Tekijä siteeraa laajasti Yliopilaslehden kirjoituksia (Tyyri, Lounela, Arvo Salo ym.). Keskustelu kosketteli mm. politiikan luonnetta. Palonen siteeraa hyväksyvästi varsinkin Tyyrin käsityksiä. Poliitikka hänen mukaansa on vaihtoehtojen esittämistä ja valintaa niiden välillä. Poliitikon tehtävä on pitkästi retorinen: hänen on kyettävä vakuuttamaan ihmiset jonkun vaihtoehdon hyvydestä. Palonen siteeraa Tyyriä (s. 505): ”(P)oliitikkaa on asioiden esittäminen.” ”(P)oliittiset realiteetit ovat kieli-kysymyksiä.”

Omasta puolestani tekisin Palosen mielenkiintoiseen artikkeliin muutaman reunahuomion, jotka eivät ole esitystä vastaan, vaan ajatelmia sen pohjalta. Ensinnäkin, kun politiikassa puhutaan päämääristä ja keinoista, on syytä huomata, että niiden välinen ero voi olla erittäin vaikeasti määriteltävissä. Esimerkiksi sopii Paasikiven-Kekkosen ”vaihtoehtoton” ulkopoliitikka. Tavoite oli, kuten edellä todettiin, kansallisen edun toteuttaminen. Se on ohimennen sanottuna jokaisen valtion ulkopoliitiikan tavoite. Pienessä valtiossa vain valittava tie on huomattavasti kapeampi kuin suurvaltojen osalta on asianlaita. Mainittu Paasikiven ja Kekkonen ulkopoliitikka niissä todella vaikeissa oloissa, joissa Suomi silloin oli, toteutti melko omaperäisellä ja kekseliällä tavalla Suomen etua. Kun itse työskentelin noihin aikoihin paljon pienten sosialististen maitten edustajien kanssa, tiedän, että se oli niille suuri esikuva. Suomen vaihtoehtoton ulkopoliitikka oli näille valtioille vaihtoehto. Suomella ei ole ollut eikä käsitkyksen mukaan tule olemaan tilannetta, jossa voisimme ”vapaasti” keskustella ulkopoliitiikan eri suunnista. Elämä EU-Suomessa osoittaa sen jokapäiväisessä käytännössä. Poliittinen (merkityksessä puoluepoliittinen) keskustelu sekä vielä enemmän ns. asiantuntijakeskustelu koskettelee pääasiassa kysymystä valittavasta tiestä kohti Suomen politiikan ulkopuolelta annettuja tavoitteita. Se on pienten maitten normaalitilanne (Schmitt: Normalzustand). Kun olin 90-luvun jälkipuoliskolla opettamassa Vietnamin, tuli tämäkin asia puheeksi. Sanoin kuulijoille luennoilla, että pienillä mailla on vain yksi ulkopoliittinen tavoite, pysytellä hengissä. Jos tätä tavoitetta toteutetaan, on usein vaarallista alkaa puhua politiikan suurista linjoista. Tästä keskustelusta ulkopuolisetkin tahot ovat kiinnostuneita, mutta omista intresseistään käsin. Siinä voi pienelle valtiolle käydä huonosti. Luennon jälkeen kuulijat

tulivat luokseni ja sanoivat, että heillä on kyllä omakohtaista kokemusta asiassa ja että Vietnam on tässä suhteessa pieni valtio.

60- ja 70-lukujen Suomessa poliittinen toiminta ja keskustelu olivat tähän päivään verrattuna suhteellisen keskeisessä asemassa maassamme. Siihen oli omat varsin reaaliset syyt: Suomen kansainvälispoliittinen asema vakiintui ja sisäisesti Suomen kansantalous oli vielä todella kansallista. Sitä voitiin kehittää eri suuntiin. Tämä vaihe oli kuitenkin poikkeuksellinen. Tänä päivänä Suomi on niin syvästi taloudellisesti integroitunut sekä EU:n puitteissa että globaalisesit, että keskusteltavat vaihtoehdot ovat vähissä. Sellaisestikin tyypillisesti sisäiset asiat kuin verotuksen rakenne, terveydenhoito, maatalous-politiikka, valtion alueelliset tuet ja yritys-politiikka sekä työllisyys-politiikka jne. ovat sidotut toisaalta EU:n asetuksiin ja direktiiveihin sekä toisaalta kansainvälisen työnjaon ehtoihin. Tämän vuoksi mielestäni suuri kysymys on, mitä kansallinen *politiikka* voi olla näissä oloissa.

Palosen siteeraaman Jouko Tyyrin ajatus politiikasta eri vaihtoehtojen välillä käytävänä debattina on mielestäni edelleenkin tavoittelemisen arvoinen. Kysymys on vain siitä, mitä vaihtoehtoja meillä on käytössämme, kun maallamme on reaalisesti (sisäpolitiikan ulkopuolelta) annettuna vain yksi tavoite, pitää Suomi ja suomalaiset hengissä. Mielestäni vaihtoehtoja on, mutta vaihtoehdot koskevat keinoja eivätkä tavoitteita. Jokainen suomalainen ja jokainen Suomessa pysyvästi asuva on yhtä mieltä siitä, että työpaikat pitäisi voida säilyttää ja luoda uusia. Kysymys on vain siitä, miten se tehdään. Kokemus osoittaa joka tapauksessa sen, että yksikään ns. puhdasoppinen doktriini ei tuo ratkaisua. Erilaisia keinoja on kombinoitava toisiinsa ennakkoluulottomalla tavalla. Tässä on se raami, jonka sisällä jokainen suomalainen puolue joutuu toimimaan.

Kansa

Luvuissa ”Kansa” (s. 257–308), ”Kansalainen” (s. 309–362), ”Edustus” (s. 363–412) ja ”Valtio”(s. 213–256) käsitellään tematiikkaa, jossa on kysymys kansasta, kansanvallasta ja Suomen valtiosta sekä niiden käsittämistavoista. Kukin artikkelista käsittelee sitä oman kysymyksenasettelunsa puitteissa, mutta niissä on paljon yhteistä ainesta. Kysymys on Suomen kansan tavasta ymmärtää itsensä ja oma historiansa eikä niinkään siitä, miten suomalaiset ymmärtävät sanan ”kansa” yleensä. Artikkeleiden erityinen mielenkiinto on siinä, että niissä hahmotellaan nimenomaan yhden perifeerisen maan ajattelutapaa, maan, jonka geopoliittinen asema on ollut ja on edelleenkin Venäjän ja Länsi-Euroopan välissä. Oma kysymykseni lukiessani näitä artikkeleita oli, ovatko edellä mainitut olosuhteet aikaansaaneet omaperäisiä ajattelumalleja. Vastaus tähän kysymykseen riippuu tietysti lukijan tulkinnasta. Oma tulkintani on, että tietty omaleimaisuus on havaittavissa. On kuitenkin todettava, että monet valtio-oppineet ja valtiosääntöjuristit tekevät parhaansa päästäkseen näistä kansallisista omaperäisyyksistä eroon niin, että olisimme ”tyypillinen länsimaa”

Käsitykseni on, että Ruotsin vallan loppuajkoina Suo-

men, pääosin talonpoikainen, kansa mielsi itsensä lähinnä ruotsalaisiksi. Muistan käyntini 70-luvulla erässä inkeriläisessä kylässä, jossa väestö puhui vielä inkeriä. Kaikki, vaikka hyvin tiesivät asuinpaikkani, pitivät allekirjoittanutta ruotsalaisena. Siirtyminen Venäjän imperiumin alaisuuteen merkitsi siis tarvetta luoda oma identiteetti. Suomen kansa on tässä mielessä hyvin määrätietoisen poliittisen toiminnan tulos. Paradoksi tässä on vielä se, että Suomen kansan ”luojista” (Lönnrot, Snellman, Fredrik Cygnaeus, Runeberg ym.) oikeastaan vain yksi oli alun perin suomenkielinen, nimittäin Lönnrot. Suomen kieli ja kansa on näin ollen suomenruotsalaisten luomus, seikka, joka on kyllä unoitettu mainita suomalaisessa historiankirjoituksessa. Suomenruotsalaisten kannalta tämä tilanne on epäoikeudenmukainen. Kun Albert Edefeltin näyttelyssä esite oli vain suomen ja englanninkielinen, loukkasi se syvästi tätä kansanosaa, koska Edefelt nyt kuitenkin oli ruotsin kieltä puhuva suomalainen. Esitteessä ei ollut tästä mitään. Kun suomenruotsalaiset kysyivät Ateneumin johdolta syytä tähän, heille vastattiin, että asia korjaantuu, kun näyttely pystytetään Ruotsissa.

Tarve luoda Suomelle oma kansa oli siis ilmeinen. Ideologia taustalla oli romantiikka: Todellinen kansa elävänä organismina on rahvas. Sen vuoksi kaikki alkuperäisesti kansanomaiset alkoi herättää kiinnostusta. Tämän vuoksi kansanrunous ym. tulivat yleisen kiinnostuksen kohteiksi. Suomalainen kirjallisuuden seura (SKS) loi tämän identiteetin. Suomen kansan ”luomisen” ensimmäinen vaihe ajoittuu 1820–1860-luvuille. Silloin luotiin Suomen kansan identiteetin kannalta erittäin keskeinen Kalevala ja silloin kehitettiin suomen kieltä melkoisella menestyksellä ja teholla.

Seuraava ajanjakso Suomen ja suomalaisten kansallisen kehityksessä oli aika 1860–1906. Keskeisenä lähtökohdانا oli Snellmanin ajattelu. Snellman itse ei käyttänyt juuri käsitettä ”kansaa”, vaan keskeisempi sana hänellä oli ”valtio”. Suomen valtiollisuuden puolesta hän työskenteli. Tuija Pulkkinen on omassa artikkelissaan valtion käsitteestä mielestäni oikein kuvannut Snellmanin ajattelua tässä suhteessa (s. 224–227). Valtio on Snellmanille hengen itseliikunnan tietty taso. Teoksessaan ”Johdatus oikeusoppiin” Snellman esittelee oikeuden eri tasot. Ensimmäisellä tasolla (luonnonoikeus) kysymys on ihmisten hyväksymistä oikeuksista. Kun kaikki vaativat oikeuksiaan, johtaa tämä taso ristiriitaan. Seuraava korkeampi taso on moraalinen, jossa ihminen pohtii velvollisuuksiaan. Korkein taso on ”siveellisyyden” taso, jossa ihminen kokee olevansa yhteisön oleellinen osa. Siveellinen ihminen hyväksyy yhteisön lait ja tavat historian järkevänä tuotteenä ja sisäistää itsensä osaksi yhteisöä. Siveellisenä ihminen toimii ja edistää yhteisönsä kehitystä eli toimii ”**valtiollisesti**”. Näin valtiollisen toiminnan edistäminen ja laajentaminen käsitteeseen kaikki yhteiskunnan kerrokset on Snellmanin ajattelussa samaa kuin kansankunnan muodostaminen. Nyt esillä olevan teoksen lukuissa artikkeleissa todetaan, että valtiollisen käsite on hyvin keskeinen Suomessa esimerkiksi juuri politiikassa (huom.: valtiolliset puolueet). Tässä näkyy mielestäni Snellmanin vaikutus suomalaiseen ajatteluun. Luulisin

lisäksi, että kuvattu ajattelutapa on suomalaisen yhteiskunnallis-poliittisen omaperäisyyden ydin. Sitä ei ole syytä poistaa ”esimodernina”, vaan tätä piirrettä kannattaa vahvistaa.

Kansan käsite 1860-luvulla oli monin tavoin jännitteinen. Kuten Ilkka Liikanen toteaa artikkelissaan (s. 282) sitä vastaa kaksi saksan kielen termiä ”Volk” ja ”Nation”. Nämä termit puolestaan olivat yhteydessä Ranskan vallankumoukseen, jossa puhuttiin kansan suvereniteetista kahdella termillä ”souveraineté nationale” ja suveraineté du peuple”. Vallankumouksen ensimmäinen perustuslaki ja perustuslait lähtien v. 1794 käyttävät edellistä termiä, mutta jakobiinien v. 1792 valtiosääntö rakentuu jälkimmäiselle käsitteelle. Ero näiden välillä on siinä, että termi ”nation” merkitsee kansakuntaa jo organisoituneena (ja luokkajakoisena), mutta ”souveraineté du peuple” – ajattelussa kansa poliittisena subjektina on oman organisaationsa ja rakenteensa yläpuolella. Tämä jakobiinien ajattelu rakentuu puolestaan Rousseauun opeille. Kyseinen oppi Robespierren tulkitsemana pitää sisällään ajatuksen, että ”todellinen” kansa on yksimielinen. Erimielisyydet tulkitaan korruptioksi eli omien etujen ajamiseksi ohii yhteisen tahdon. (volonté générale).

Rakennettaessa Suomen kansan valtiollisuutta Snellmanin ajattelutavan mukaan edellä mainittu problematiikka aktualisoitui välttämättä. Kun kansan siveellisyyttä parannettiin eli valtiollisuutta kehitetään, keskeisessä asemassa oli luonnollisesti sivistys- ja kansanvalistustyö. Kysymys oli, kuinka se tehdään. Sekä vanhafennomaanit että ruotsinkieliset liberaalit edellyttivät yleensä, että se olisi sivistyneistön tehtävä ja kansa on vain toiminnan kohde. Radikaalimpi fennomaaniryhmä (ns. KPT-ryhmä) sen sijaan pyrki vetämään tavallisen kansan toiminnan aktiiviseksi subjektiksi. (”Kansalle kauhalla puolueriivoa” s. 283) Tämän toiminnan tuloksena olikin 1800-luvun loppupuolella vilkas itseorganisoitu järjestötoiminta kuten raittiusseurat, Kansanvalistusseura ja myöhemmin poliittiset puolueet kuten työväenpuolue ja maalaisliitto. Eduskuntaudistus v. 1906 toivat nämä ryhmät yhteiskunnan keskiöön. Kaikki puolueet katsoivat nyt edustavansa ”todellista” kansaa ja muut olivat omilla itsekäillä asioillaan. Mielestäni on tärkeää huomata, että tällainen ajattelutapa oli kaikilla puolueilla, ei vain Suomessa vaan Euroopassa yleisemminkin. Se seurasi siitä käsitteellisestä raamista, joka oli muotoutunut Ranskan vallankumouksessa ”todellisen kansan” käsitettä koskien.

Muutos säätyvaltiopäivistä yksikamariseen eduskuntaan oli nopea ja raju. Oli sen vuoksi ymmärrettävää, että kansanedustajien kyky tehdä kompromisseja ja sovittella yhteen eri näkemyksiä oli aika rajallinen. Ruotsissa siirtyminen yksikamariseen valtiopäiviin tapahtui paljon pitemmän ajan kuluessa tasaisena kehityksenä. Lisäksi Venäjän keisarin asema Suomen Suurruhtinaana vaikeutti edustuksellisen järjestelmän sisäistä kehitystä. Säätyvaltiopäiviä ja sittemmin yksikamarista eduskuntaa tulkittiin pitkälti yhtenäisen Suomen kansan edustajaksi Venäjän keskusvaltaan nähden. Tästä seurasi, kuten Henrik Stenius (s. 357) toteaa, että eri poliittiset ryhmät katsoivat itsensä Suomen kansan oikeiksi edustajiksi. Tällainen asenne ei suosinut kompromisseja eri

ryhmien välillä seikka, joka osaltaan mahdollisti kansalais-sodan.

Päätelmää

Olen lukenut nyt esillä olevaa teosta tietystä näkökulmasta. En ole niinkään kiinnostunut siitä, miten Suomesta on tullut ”normaali länsimaa”, vaan päinvastoin siitä, missä suhteessa Suomi on mahdollisesti erilainen ja missä suhteessa sen tulee pysyäkin erilaisena. Omasta puolestani katson, ja tässä voin viitata teoksen perusideaan, että poliittisten käsitteiden tutkimus on sekin tavallaan politiikkaa. Nykyisenä globalisaation aikakautena ja EU:n jäsenenä on ensiarvoisen tärkeää tutkia Suomessa sitä, missä suhteessa olemme ja ajattelemme eri tavalla kuin ”normaalissa länsimaassa”. Se on tärkeää vahvan itseidentiteetin ylläpitämiseksi ja tätä kautta Suomen valtion itsenäisyyden takaamiseksi käsitteen snellmanilaisessa mielessä.

Oleellista Suomen kansan tavalle ymmärtää itsensä on sen tietoisuus asemastaan rajamaana toisaalta Ruotsin (ja yleisemmin Länsi-Euroopan) ja toisaalta Venäjän välillä, sekä toisaalta jo 1800-luvulla kehitetty politiikka selvitä tässä asemassa. Poliittinen linjaus Porvoon valtiopäivistä 1809 tähän päivään on tässä suhteessa yhtenäinen jatkumo. Se näkyy esimerkiksi siinä, miten parlamentarismi on Suomessa muotoutunut. (Tuija Pulkkinen artikkeli: Valtio s. 234). Meiltä puuttuu selvä oppositio-hallitus asetelma, koska puolueet muodostavat keskenään erilaisia yhteistyökuvioita. Tämä ei mielestäni ole kuitenkaan lainkaan kielteistä. Päinvastoin Suomen asema edellyttää tällaista poliittista järjestelmää. Kansainvälisesti katsoen on nimittäin hyvin tärkeää, että Suomella on johdonmukainen linja eri kysymyksissä. Se ei voi muuttua kuin marginaalisesti hallituskoalitioiden mukana. Ulkopoliitikassa vaihtoehdoton kansallinen etu, joka ei ole suomalaisten mielissä tänäkään päivänä poliittinen, vaan valtiollinen kysymys, on määräävä. Talous- ja työllisyyspolitiikassa kuten monessa muussakin asiassa tavoitteet asettaa EY. Suomen eduskunta ei voi asettaa kysymyksenalaiseksi näitä tavoitteita, mutta sillä on melko suuri vapaus valita keinot.

Suomen poliittiselle kehitykselle on siis ollut tyypillistä se, että politiikka muuttuu jatkuvasti valtiolliseksi toiminnaksi ja johtavista poliitikoista tulee ”valtiomiehiä”. Jos tarkastelee nykyisen hallituksen uusia avainministereitä, kuten Vanhasta, Heinäluomaa tai Kalliomäkeä, ei voi olla havaitsematta tätä piirrettä. Puoluepoliittiset riidat lopetetaan heti alkuunsa, kuten kävi esimerkiksi ensi vuoden tiemäärärahojen osalta. Toisaalta muistellessani 60-luvun loppupuolta ja 70-luvun alkua ja silloista politisoitunutta keskustelua, en näe siinä kyllä mitään kaipaamisen arvoista. Tämän aikakauden ykköstapahtumahan oli Vanhan ylioppilastalon valtaus ylioppilaiden toimesta. He olisivat päässeet sinne sisään pyytämällä omalta ylioppilaskunnaltaan avainta, mutta jostakin syystä heidän piti särkeä lukko ja kaiken lisäksi vielä sotkea paikat, jotka molemmat seikat aiheuttivat ylioppilaskunnalle kustannuksia. Ainakaan tämän kaltaisia periaatekeskusteluja en todellakaan kaipaa. Se ylitti typeryydessään jopa AKS:n tempaukset sotien välisenä aikana.

Toteaisin lopuksi, että tarkempaa käsittelyä vaille jäävät artikkelit (vallankumous, valta, hallitseminen ja yhteiskunta) olivat kaikki hyvin mielenkiintoisia. Näitä artikkeleita luin kuitenkin toisesta näkökulmasta kuin siitä, mikä on tämän esityksen taustalla. Toivon voivani myöhemmin palata näihin.

JUHA TOLONEN